

Michał Norbert Faszczka

(University of Silesia in Katowice, Poland)
<https://orcid.org/0000-0003-3562-6217>
 e-mail: michal.faszczka@us.edu.pl

Znaczenie Commiusa w Cezariańskim systemie klientelnym na terenie Galii w latach 57–52 przed Chr.

The Importance of Commius in Caesar's Clientage System in Gaul in 57–52 BC

ABSTRACT

In 57–52 BC, the Atrebate king Commius played an important role in Caesar's clientage system established in Gaul, stabilizing the northern border and protecting it against Germans and other Belgic tribes. Commius' cooperation with Caesar was mainly diplomatic, because the Atrebates' military involvement in the Roman conquests remained entirely symbolic. The wide range of political freedom given to Commius meant that he gradually strengthened his own position and that of his family, trying to avoid open conflicts with neighbors. At the same time, he maintained good relations with the peoples of Britain, which resulted from the ongoing settlement of the Atrebates on the other side of the English Channel. When Commius abandoned Caesar's case in 52 BC, the proconsul had to deal with the former client who had serious diplomatic and military potential, and was respected among many Gallic tribes.

PUBLICATION INFO				
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR'S ADDRESS: Michał Norbert Faszczka, the Institute of History of the University of Silesia in Katowice, 11 Bankowa Street, Katowice 40-007, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Institute of History of the University of Silesia in Katowice				
SUBMITTED: 2023.03.02	ACCEPTED: 2025.07.31	PUBLISHED ONLINE: 2025.10.31		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE e-mail: reshistorica@umcs.pl	 	
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS		 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES		

Key words: Commius, Atrebatas, Belgic Gaul, Caius Julius Caesar, Gallic wars

STRESZCZENIE

W latach 57–52 przed Chr. król Atrebatów Commius odgrywał istotną rolę w Cezariańskim systemie klientelnym ustanowionym na obszarze Galii, stabilizując północną granicę i chroniąc ją przed atakami Germanów i innych plemion belgijskich. Współpraca Commiusa z Cezarem przebiegała przy tym głównie na niwie dyplomatycznej, ponieważ zaangażowanie militarne Atrebatów w rzymskie podboje pozostawało symboliczne. Szeroki zakres politycznej swobody pozostawiony Commiusowi sprawił, że sukcesywnie wzmacniał pozycję własną i własnego rodu, starając się unikać otwartych konfliktów z sąsiadami. Równocześnie utrzymywał dobre relacje z ludami Brytanii, co wynikało z trwającego osadnictwa Atrebatów po drugiej stronie kanału La Manche. Kiedy więc Commius porzucił sprawę Cezara w 52 r. przed Chr., prokonsul stanął przed koniecznością mierzenia się z byłym klientem, który dysponował poważnym potencjałem dyplomatycznym i militarnym, a do tego cieszył się szacunkiem wśród wielu plemion galijskich.

Słowa kluczowe: Commius, Atrebaci, Galia Belgijska, Gajusz Juliusz Cezar, wojny galijskie

Niewspółmierność sił pozostających do dyspozycji Gajusza Juliusza Cezara (Caius Iulius Caesar)¹ w stosunku do rozległości obszaru Galii, występujących w niej utrudnień komunikacyjnych i rozproszkowania politycznego zamieszkujących ją ludów wymusiła na prokonsulu poszukiwanie rozwiązań pozwalających na ustabilizowanie sytuacji w wymiarze lokalnym i skierowanie się ku nowym podbojom. Tworzenie sieci zależności politycznych odbywało się w warunkach faktycznego dyktatu militarnego, co stawiało współpracujących z nim królów, urzędników bądź naczelników plemiennych przed problemem utrzymania władzy w obliczu powszechności antyrzymskich nastrojów.

Jednym z najważniejszych współpracowników Cezara był Commius, król kontynentalnych Atrebatów w latach 57–52 p.n.e.² Analiza jego przypadku pozwala na wzbogacenie dotychczasowego obrazu systemu klientelnego funkcjonującego w ówczesnej Galii, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości prowadzenia własnej polityki, nie zawsze zbieżnej z interesami Cezara. Ponadto Commius wzbudza zainteresowanie uczonych przeważnie odnośnie do późniejszego etapu życia, przypadającego na jego pobyt w Brytanii. Taki stan rzeczy przyczynia się do zawężenia perspektywy poznawczej, co – mimo upływu wielu lat od zainicjowania w pełni naukowych badań cezarianistycznych – skutkuje

¹ Pojawiające się w tekście imiona i nazwiska zostały podane w oryginalnym (łacińskim) zapisie, z wyjątkiem Cezara i Gnejusza Pompejusza Wielkiego (Cnaeus Pompeius Magnus).

² Wszystkie kolejne daty odnoszą się do czasów przed narodzeniem Chrystusa, chyba że wyraźnie zaznaczono inaczej.

słabą znajomością tej postaci i niedostatecznym zrozumieniem roli wyznaczonej jej przez Cezara.

Podstawowym źródłem wiedzy na temat polityki galijskiej w okresie trwania Cezariańskich podbojów są oczywiście *Commentarii de bello Gallico*, uzupełnione o VIII księgę napisaną przez jednego z oficerów prokonsula, Aulusa Hirtiusa³. Zapewniają one nie tylko możliwie szczegółowy wgląd w przebieg ówczesnych wypadków, ale ponadto pozwalają poznać stosunek Cezara do przynajmniej niektórych ich uczestników. Cenne uzupełnienie stanowią dzieła Sextusa Iuliusa Frontinusa⁴ i Cassiusa Diona⁵, choć – co oczywiste – temat Commiusa został w nich potraktowany w sposób marginalny. Pozostałe przekazy co najwyżej pozwalają uzupełnić obraz przebiegu poszczególnych kampanii i charakterystykę ludów zamieszkujących Galię⁶.

Ta wąska baza źródłowa dostarcza zaskakująco wielu istotnych informacji, co pozwala poznać Commiusa lepiej niż np. Vercingetorixa, przewodzącego ogólnogalijskiemu powstaniu w 52 r. Vercingetorix doczekał się licznych biografii z uwagi na uczynienie z niego symbolu narodu francuskiego, podczas gdy Commiusowi nie poświęcono choćby jednego artykułu. Jest to tym bardziej zastanawiające, że na przestrzeni lat 57–52 król Atrebatów odgrywał nieporównywalnie większą rolę od arwernijskiego wodza, a w latach 52–51 stawiał opór Rzymianom znacznie dłużej od niego. Lektura *Commentarii* przekonuje, że tak też postrzegali go Cezar i Hirtius.

Autor niniejszego artykułu skoncentrował się na dwóch zagadnieniach, mających w jego przekonaniu kluczowe znaczenie dla rozumienia

³ C. Iulius Caesar, *Commentarii rerum gestarum*, t. 1, *Bellum Gallicum*, red. O. Seel, Leipzig 1977 [dalej: Caes. *BGall.*; Hirt. *BGall.*].

⁴ Sex. Iulius Frontinus, *Strategemata*, red. R.I. Ireland, Leipzig 1990 [dalej: Front. *Str.*].

⁵ Dio Cassius, *Roman History*, t. 3, *Books 36–40*, red. i tłum. E. Cary, Cambridge MA 1914; idem, *Roman History*, t. 7, *Books 56–60*, red. i tłum. E. Cary, Cambridge MA 1924 [dalej: Cass. Dio].

⁶ Strabo, *Geography*, t. 2, *Books 3–5*, red. i tłum. H.L. Jones, Cambridge MA 1923 [dalej: Strab.]; T. Livius, *Periochae*, w: *Ab Urbe condita*, t. 4, *Libri XLI–XLV. Periochae omnium librorum. Fragmenta oxyrhynchi reperta. Iulii Obsequentis prodigiorum liber*, red. O. Rossbach, Leipzig 1959 [dalej: Liv. *Per.*]; C. Suetonius Tranquillus, *Divus Iulius*, w: *Opera*, t. 1, *De vita caesarum libri VIII*, red. M. Ihm, Leipzig 1958 [dalej: Suet. *Jul.*]; idem, *Divus Claudius*, w: *Opera*, t. 1, *De vita caesarum libri VIII*, red. M. Ihm, Leipzig 1958 [dalej: Suet. *Claud.*]; Plutarchus, *Vitae parallelae: Alexander et Caesar*, red. K. Ziegler, H. Gärtner, Leipzig 1994 [dalej: Plut. *Caes.*]; L. Anneus Florus, *Epitome de Tito Livio bellorum omnium annorum DCC libri II*, red. O. Rossbach, Lipsiae 1896 [dalej: Flor.]; P. Orosius, *Seven Books of History against the Pagans*, red. i tłum. A.T. Fear, Liverpool 2010 [dalej: Oros.]. Przyjęte skróty są zgodne z wytycznymi zawartymi w: *Oxford Classical Dictionary*, red. S. Hornblower, A. Spawforth, E. Eidinow, wyd. 4, Oxford–New York 2012.

roli Commiusa w Cezariańskim systemie klientelnym: na powodach, które sprawiły, że Commius został ustanowiony królem w 57 r. i formach jego współpracy z Rzymianami, realizowanych do 52 r. Pierwszy aspekt bezpośrednio rzutował na drugi, albowiem dopiero określenie potencjału władcy mogło przełożyć się na sformułowanie konkretnych oczekiwań względem niego. W ten sposób rozróżnienie między Commiusem-politykiem i Commiusem-wodzem wojennym po prostu nie było możliwe, co wynika zarówno ze specyfiki społeczności galijskich, jak i okoliczności, w których przyszło mu działać.

OKOLICZNOŚCI USTANOWIENIA COMMIUSA KRÓLEM

Postać Commiusa po raz pierwszy pojawia się na kartach *Commentarii* w księdze IV, przy okazji rzymskich przygotowań do pierwszej inwazji na Brytanię z 55 r. Czytelnik dowiaduje się z niej, że w 57 r. – tuż po klęsce poniesionej przez koalicję belgijską w bitwie nad rzeką Sabis⁷ – Commius został ustanowiony nowym królem Atrebatów⁸, zamieszkujących obszar odpowiadający współczesnemu francuskiemu departamentowi Pas-de-Calais⁹. Cezar przedstawił go jako człowieka cechującego się męstwem (*virtus*) i udzielającego rozsądnych rad (*consilia*), a ponadto zachowującego wierność (*fides*) wobec władzy rzymskiej¹⁰. Przekazał także interesującą informację o wpływach Commiusa w południowej Brytanii¹¹, podobnie jak miało to miejsce z królem Suessjonów Diviciacusem¹². Ich źródłem był trwający od pewnego czasu proces osadnictwa Belgów po drugiej stronie kanału La Manche¹³, obejmu-

⁷ Na temat przynależności Atrebatów do wspomnianej koalicji: Caes. *B Gall.*, 2.4.9; Oros., 6.11.12. O ich udziale w bitwie nad Sabis: Caes. *B Gall.*, 2.16.2, 2.23.1.

⁸ *Ibidem*, 4.21.7.

⁹ Strab., 4.3.5; E.M. Wightman, *Gallia Belgica*, Berkeley–Los Angeles 1985, s. 29; V. Kruata, *Les Celtes. Histoire et dictionnaire*, Paris 2000, s. 438; S. Fichtl, *Les peuples gaulois IIIe–Ier siècles av. J.-C.*, Paris 2004, s. 75; F. Régner, J.-P. Drouin, *Les Peuples fondateurs à l'origine de la Gaule*, Fouenant 2012, s. 213–214.

¹⁰ Caes. *B Gall.*, 4.21.7–8.

¹¹ *Ibidem*, 4.21.7–8.

¹² *Ibidem*, 2.4.7.

¹³ S. Frere, *Britannia: A History of Roman Britain*, wyd. 3, London–New York 1987, s. 9–15; B. Cunliffe, *Iron Age Communities in Britain: An Account of England, Scotland and Wales from the Seventh Century BC until the Roman Conquest*, wyd. 4, London–New York 2005, s. 126–138; J.D. Hill, *The dynamics of social change in Later Iron Age: eastern and south-eastern England c. 300 BC–AD 43*, w: *The Later Iron Age in Britain and beyond*, red. C. Haselgrove, T. Moore, Oxford 2017, s. 24–25, 28.

jący m.in. Atrebatów¹⁴. Czyniło to Commiusa odpowiednim kandydatem do powierzenia mu misji dyplomatycznej obliczonej na skłonienie przynajmniej niektórych ludów zamieszkujących Brytanię do oddania się pod opiekę ludu rzymskiego (*populi Romani fidei sequantur*) w obliczu zapowiedzi rychłego przybycia Cezara na czele sił ekspedycyjnych¹⁵.

Nie wiadomo, czy nadanie Commiusowi władzy monarszej wiązało się ze zmianą ustroju Atrebatów, czy też oznaczało jedynie zastąpienie jednego przedstawiciela arystokracji drugim. Pewne pozostaje natomiast, że Cezar nawiązał współpracę z członkiem ścisłej elity plemiennej. Dowodzą tego następujące okoliczności:

1) Po zwycięstwie odniesionym nad Belgami w 57 r. nie doszło do zainstalowania na ich ziemiach stałych garnizonów, w związku z czym konieczne było oparcie się na osobach dysponujących potencjałem umożliwiającym przywrócenie stabilności politycznej; gdyby nominat prokonsula był go pozbawiony, wówczas jego władza zależałaby wyłącznie od wsparcia rzymskiego, niezbędnego do przeciwdziałania wrogim poczynaniom atrebackiej arystokracji; groziło to zaburzeniami politycznymi komplikującymi położenie Cezara w Galii Belgijskiej, na co ten nie mógł sobie pozwolić wobec sukcesywnie realizowanego planu podboju pozostałych części Galii.

2) Status Commiusa w relacjach międzyplemiennych był na tyle wysoki, że w 52 r. został wybrany jednym z czterech wodzów, którzy poprowadzili odsiecz załodze Alezji¹⁶; nie uzasadniała tego wysokość kontyngentu zbrojnego wyznaczonego Atrebatom, która w przesadnej ocenie Cezara wyniosła 5000 wojowników – liczniejsze oddziały miały dostarczyć wszystkie wymienione przez niego ludy belgijskie¹⁷; niewykluczone, że było to obliczone na definitywne oderwanie go od sprawy Cezara; nawet jeśli przyjąć, że pozycja Commiusa była pochodną sprawowania przez niego władzy monarszej w latach 57–52 (co nie wydaje się budzić wątpliwości), to jednocześnie musiał wywodzić się z na tyle znaczącego rodu, aby inni arystokratyczni wodzowie byli skłonni oddać się pod jego rozkazy.

3) Commius przeprowdził się do Brytanii na czele 30 jeźdźców¹⁸, a tylko elita galijska i – ewentualnie – jej klienci zwykli stawać do walki konno

¹⁴ Vide: M.N. Faszczka, *Powstanie i upadek brytońskiego królestwa Atrebatów*, w: *Celtica. Studia z dziejów Celtów*, t. 3, red. D. Waszak, Kalisz–Warszawa 2015, s. 13–16.

¹⁵ *Caes. BGall.*, 4.21.8–9, 4.27.2.

¹⁶ *Ibidem*, 7.76.3, 7.79.1.

¹⁷ *Ibidem*, 7.75.3.

¹⁸ *Ibidem*, 4.35.1.

(z uwagi na koszt zakupu i utrzymania wierzchowców)¹⁹; o dowodzeniu konnicą przez Commiusa Cezar pisał ponownie w kontekście 53 r.²⁰, zaś Hirtius – 51 r.²¹

4) Imię „Commius” zwykło się tłumaczyć jako „tnący”, „uderzający”, „zabijający”²², co jednoznacznie wskazuje na jego konotacje militarne; te zaś w I w. były charakterystyczne dla galijskiej elity społecznej, w coraz większym stopniu przejmującej na siebie obowiązki wojskowe wobec wspólnoty²³.

Ustanowienie Commiusa królem nie musiało wcale świadczyć o jego prorzymskich sympatiach. Ani Cezar, ani pozostali dziejopisarze nie przekazali informacji na temat jego postawy w 57 r., ale byłoby w pełni zrozumiałe, gdyby wraz ze współplemieńcami brał czynny udział w odpięciu rzymskiej agresji. Jego gotowość do podjęcia kolaboracji z Cezarem prawdopodobnie była obliczona na wzmocnienie pozycji własnej i własnego rodu w obliczu nowych, sprzyjających okoliczności. Z bliżej nieznanego powodu (rozbudowana klientela?) Commius okazał się akceptowalny dla większości Atrebatów, o czym świadczy brak poważnych (a więc i odnotowanych w źródłach) zaburzeń w czasie jego rządów, ze szczególnym uwzględnieniem nieobecności spowodowanej misją pełnioną w Brytanii w 55 r. Dodatkowym argumentem potwierdzającym taki wniosek jest wysoki status Commiusa w 52 r., a przecież zrzucenie rzymskiej zwierzchności z obszaru niemal całej Galii stanowiło dobrą okazję do pozbycia się niepopularnych, oddanych Cezarowi władców, urzędników i naczelników.

Ponadto można powątpiewać, czy nominacja Commiusa na króla Atrebatów była wyłączną inicjatywą Cezara. Być może już na przełomie 58 i 57 r. zbierał on informacje na temat sytuacji politycznej panującej wśród ludów belgijskich – milczenie źródeł na ten temat nie przesądza sprawy, już choćby dlatego, że tego rodzaju aspekty przygotowań do

¹⁹ C. Jullian, *Histoire de la Gaule*, t. 2, *La Gaule indépendante*, Paris 1908, s. 69–71, 187–190; C. Goudineau, *César et la Gaule*, Paris 2000, s. 95; J.-L. Brunaux, *Les Gaulois*, Paris 2005, s. 94; A. Deyber, *Les Gaulois en guerre. Stratégies, tactiques et techniques. Essai d'histoire militaire (IIe–Ier siècles av. J.-C.)*, Paris 2009, s. 240.

²⁰ Caes. *BGall.*, 6.6.4.

²¹ Hirt. *BGall.*, 8.47.2, 8.48.1–6. Niewykluczone, że część konnych wojowników pozostających wówczas pod jego rozkazami wywodziła się z plemion germańskich (*ibidem*, 8.10.4).

²² X. Delamarre, *Dictionnaire de la langue gauloise. Une approche linguistique du vieux-celtique continental*, wyd. 2, Paris 2003, s. 75.

²³ Vide: M.N. Faszczka, *Atak Galów na kolumnę wojsk Cezara w 52 roku przed Chr. Przykład niekompetencji dowódczej czy... konieczność?*, w: *Przełomowe momenty wojen w świetle faktów i tradycji. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej* (Homo Militans, t. 10), red. A. Niewiński, Oświęcim 2021, s. 16–19.

wojny zazwyczaj nie są publicznie ujawniane²⁴. Pewną pomoc prokonsulowi mogli nieść w tym zakresie Remowie, którzy na początku sezonu wojennego 57 r. dobrowolnie uznali zwierzchność Rzymu²⁵. Wszystko to byłoby jednak niewystarczające do przeprowadzenia tak poważnej operacji, jak zmiana władcy tuż po zadaniu Atrebatom klęski, co przynajmniej w niektórych kręgach tego plemienia musiało wywoływać opór.

Sugeruje to, że propozycja nawiązania współpracy mogła wyjść od Commiusa. Łatwo mu było przedstawić się rzymskiemu wodzowi jako człowiek zdolny zabezpieczyć nowy układ, w tym trwałość przymusowego sojuszu z Rzymem. Osiągnięcie tego celu wymagało dysponowania dostateczną siłą, a ta w świecie galijskim była ściśle związana z rozwiniętym stosunkiem klienteli. Pozwalała ona nie tylko trwale wpływać na decyzje podejmowane na wiecach, ale również dysponować prywatną siłą militarną i zasobami ekonomicznymi²⁶. Dobrym przykładem politycznego wymiaru klienteli była pozycja zajmowana przez Dumnorixa, wywodzącego się z plemienia Eduów²⁷. Warto w tym miejscu ponownie przywołać kwestię arystokratycznego pochodzenia Commiusa.

Cezar uznał kandydaturę Commiusa za dostatecznie atrakcyjną, aby zwolnić Atrebatów z obowiązku płacenia daniny (*civitatem eius immunem esse iusserat*), a także przywrócić im bliżej nieokreślone prawa (*iura legesque reddiderat*)²⁸. Do tego uczynił z Morynów atrebackich klientów²⁹. Z jednej strony dowodzi to zaufania żywnego wobec Commiusa,

²⁴ Na temat informacji napływających z Galii Belgijskiej na przełomie 58 i 57 r., a także raportów nadsyłanych Cezarowi przez jednego z legatów vide: Caes. *BGall.*, 2.1.1–4. Wzmianka prokonsula nie rozstrzyga wątpliwości co do gromadzenia przez niego danych pozwalających dokonywać zmian na mapie politycznej Belgiki, choć zdaje się ona znacząco uprawdopodobniać takie domniemanie.

²⁵ Caes. *BGall.*, 2.3.1–4; Cass. Dio, 39.1.2–3.

²⁶ C. Jullian *op. cit.*, s. 75–79; J. Harmand, *Une composante scientifique du Corpus Caesarianum: le portrait de la Gaule dans le De Bello Gallico I–VII*, w: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, t. 1.3, red. H. Temporini, Berlin–New York 1973, s. 577; S. Lewuillon, *Histoire, société et lutte des classes en Gaule: Une féodalité à la fin de la république et au début de l'empire*, w: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, t. 2.4, red. H. Temporini, Berlin–New York 1975, s. 536–540; T. Champion, *Power, politics and status*, w: *The Celtic World*, red. M.J. Green, London–New York 1995, s. 92–94; J.-L. Brunaux, *op. cit.*, s. 82–83, 87–88, 91, 98–100.

²⁷ Vide: G. Dobesch, *Einige Beobachtungen zu Politik und Tod des Haeduers Diviciacus und seines Bruders Dumnorix*, „Tyche” 2004, 19, s. 19–74.

²⁸ Caes. *BGall.*, 7.76.1.

²⁹ *Ibidem*, 7.76.1. Mogło to nastąpić najwcześniej pod koniec 56 r., ponieważ to właśnie wówczas Cezar miał odebrać kapitulację Morynów (*ibidem*, 3.28–29). Cassius Dio (39.44.1–2) uważał jednak wyprawę rzymską przeprowadzoną w tym roku za zakończoną niepowodzeniem.

a z drugiej zamiaru wzmocnienia go na tyle, aby w oczach współplemieńców mógł uchodzić za dobroczyńcę. Nie przesądza to o motywacjach przyświecających Cezarowi. Jego działania można zinterpretować dwojako: albo jako swoiste zadośćuczynienie wpływowemu arystokracji za potencjalnie korzystną dla Rzymu deklarację współpracy, albo jako próbę wypromowania „swojego człowieka”, którego wierność wobec zwycięzców miały zagwarantować nadane mu przywileje. Zważywszy na znaczące koneksje Commiusa w Brytanii (wykorzystane przez Cezara w 55 r., a więc raptem dwa lata po uczynieniu go królem), bliższa prawdy wydaje się pierwsza z przedstawionych opcji. Mielibyśmy wówczas do czynienia z wymianą korzyści, o tyle ryzykowną dla Cezara, że poważne osłabienie jego pozycji wśród Galów (jak w 52 r.) mogło doprowadzić do obrania przez Commiusa w pełni niezależnego kursu politycznego przy zachowaniu profitów płynących z układu zawartego z prokonsulem. Szybka pacyfikację Atrebatów utrudniałoby w takim przypadku ich peryferyjne położenie w połączeniu z trudnymi warunkami naturalnymi, co faktycznie zostało przez nich wykorzystane w 51 r.³⁰

Wiąże się z tym jeszcze jedna przesłanka, a mianowicie stosunkowo wysoki stopień niezależności Commiusa. Poza sytuacją z 55 r. Cezar nie wspomniął jednoznacznie o jego udziale w kolejnych etapach rzymskiego podboju, choć nie można wykluczyć, że Commius wspomógł go konnicą przeciwko Menapiom w 53 r.³¹ O różnych formach współpracy Cezara z Commiusem będzie jeszcze mowa w dalszej części artykułu, ale na podkreślenie zasługuje okoliczność, że prokonsul nie zwykł równie często sięgać po wsparcie Atrebatów, co Eduów czy Remów. Pytaniem otwartym musi pozostać, czy wynikało to ze strategii obranej przez Commiusa, czy było związane z antyrzymską presją wywieraną przez poddanych. Inna sprawa, że powstrzymanie się od udzielenia poparcia belgijskim powstańcom w latach 54–53 miało dla Cezara znacznie większą wartość niż jakkolwiek kontyngent jazdy pomocniczej. Ciężkie walki toczone na obszarze Galii Belgijskiej skutkowały bowiem dla Rzymian poważnymi stratami i włączenie się do insurekcji Atrebatów wraz z klientami mogłoby znacząco skomplikować sytuację Cezara³². Pokazuje to, że Commius mógł bronić swojej pozycji bez konieczności włączania się do wojen z sąsiadami, co przyniosło wymierne profity w 52 r., kiedy to udał się z misją dyplomatyczną do Bellowaków i skłonił ich do wsparcia powstania

³⁰ Hirt. *BGall.*, 8.47–48.

³¹ Caes. *BGall.*, 6.6.4.

³² Caes. *BGall.*, 5.24–58, 6.1–8, 6.30–43; Liv. *Per.*, 106–107; Suet. *Jul.*, 25.2; Plut. *Caes.*, 24.1–7; Flor., 1.45.7–8; Cass. Dio, 40.4–11, 40.4.31–32; Oros., 6.10.1–21.

wzniesionego przez Vercingetorixa³³. Jak już wspomniano, wybrano go także jednym z czterech wodzów armii idącej na odsiecz Alezji, co wymagało uzyskania akceptacji m.in. plemion belgijskich zaangażowanych w zryw. Dowodzi to, że Commius potrafił umiejętnie balansować między posłuszeństwem wobec Cezara a realizacją partykularnych interesów, nie zrażając przy tym do siebie sąsiadów.

Mimo to wejście w układ polityczny z Cezarem było skomplikowaną grą, ponieważ wymagało realizacji oczekiwań prokonsula w taki sposób, aby nie naruszyć nie zawsze z nimi zbieżnego interesu plemienia, a na dodatek umocnić świeżo zdobytą władzę. Niewątpliwie monarchia nadawała się do tego znacznie lepiej niż ustroj wiecowy, nawet jeśli państwo Atrebatów składałoby się z trudnych do kontrolowania struktur segmentarnych³⁴.

Być może należy z tym wiązać dwie serie srebrnych monet atrebackich zawierających na rewersach napisy: GARMANOS/COMMIOS³⁵ i CAR-SICIOS/COMMIOS³⁶. Ich datowanie jest problematyczne, ponieważ nie wiadomo, kim byli dla Commiusa owi Garmanos i Carsicios, a ponadto rzymskie monety, na których wzorowano atrebackie emisje, znajdowały się w użytku jeszcze za panowania Augusta. W związku z tym w literaturze przedmiotu można znaleźć dwie przeciwstawne interpretacje.

Według pierwszej z nich byli to synowie Commiusa, których imiona zamieszczono na monetach, aby przygotować poddanych do spodziewanej sukcesji³⁷. Oznaczałoby to, że Commius starał się zwiększyć znaczenie plemienia poprzez emisję monet inspirowanych rzymskimi, ale z całą pewnością bitych przez lokalnych mincerzy (o czym świadczy m.in. sposób wykonania legendy). Według drugiej do ich wybicia doszło już po ucieczce Commiusa do Brytanii, tj. po 51 r.³⁸, a dodanie jego imienia miało świadczyć o kontynuowaniu rządów przez założoną przez niego dynastię³⁹. Pierwsza interpretacja wydaje się bardziej prawdopodobna,

³³ Caes. *BGall.*, 7.75.5.

³⁴ Na temat struktury rodowo-terytorialnej państwa Atrebatów nie zachowały się żadne informacje o charakterze szczegółowym pozwalające na jej satysfakcjonującą rekonstrukcję.

³⁵ S. Scheers, *Traité de numismatique Celtique*, t. 2, *La Gaule Belgique*, Paris 1977, pl. 45 AR.

³⁶ *Ibidem*, pl. 47 AE.

³⁷ *Ibidem*, s. 113.

³⁸ Front. *Str.*, 2.13.11. Wersja przekazana przez Iuliusa Frontinusa przeczy przekonaniu o wyjednaniu przez Commiusa przebaczenia pod warunkiem złożenia obietnicy, że już nigdy nie pokaże się żadnemu Rzymianinowi na oczy (Cass. Dio, 40.43.3). Wydaje się, że było ono efektem nierozumienia informacji, iż Commius miał wypowiedzieć podobne słowa pod wpływem rozgoryczenia po odkryciu zdrady Rzymian (Hirt. *BGall.*, 8.23.6).

³⁹ J. Creighton, *Coins and Power in Late Iron Age Britain*, Cambridge 2000, s. 73–74; idem, *Links between the classical imagery in post-Caesarian Belgica and the rest of the Roman world*, w:

ponieważ trudno zakładać, aby Cezar zezwolił synom Commiusa na przejęcie władzy nad Atrebatami po zacieklej walce, jaką ich ojciec toczył z Rzymianami w latach 52–51⁴⁰. Skoro tak, to do ich wybicia musiałyby dojść między 57 a 52 r., bliżej tej drugiej daty⁴¹.

Korzyści płynące z emisji monet były dla Commiusa oczywiste, dotycząc zarówno sfery ekonomicznej, jak i kreacyjnej (w zakresie polityki dynastycznej). Wzmacniała również pozycję gospodarczą plemienia, co prawdopodobnie nie pozostało bez wpływu na rzymskie zainteresowanie tym obszarem, albowiem to właśnie na ten okres datuje się początek wyraźnego wzrostu aktywności kupców przybyłych z Italii⁴². Z punktu widzenia Cezara przymusowy sojusznik dostrzegający korzyści z utrzymywania bliskich relacji z Rzymem mógł przynieść liczne profity, z których najważniejszym był stopniowy wzrost potencjału polityczno-militarnego, możliwego do wykorzystania w przypadku zaistnienia takiej potrzeby. W dalszej perspektywie ułatwiało to integrację w ramach nowo utworzonej, acz w czasach Cezara wciąż jeszcze niespokojnej prowincji.

FORMY WSPÓŁPRACY

Od 57 r. Atrebaci stali się częścią galijskiego systemu państw klienalnych utworzonego przez Cezara. Tym bardziej może budzić zdziwienie, że ich partycypacja w wysiłku militarnym Rzymian pozostawała symboliczna. Sprawia to wrażenie celowego działania, jak gdyby jednym z warunków utrzymania pokoju w Galii Belgijskiej była rezygnacja

Die Kelten und Rom. Neue numismatische Forschungen, red. J. Metzler, D. Wigg-Wolf, Mainz am Rhein 2005, s. 101–105.

⁴⁰ Hirt. *BGall.*, 8.6.2, 8.7.5, 8.10.4, 8.21.1, 8.23.2–6, 8.47.1–2, 8.48.2–8. Jednoznaczne stanowiska w kwestii datacji opisywanych monet nie zdecydował się zająć C. Haselgrove, *The Development of Iron Age Coinage in Belgic Gaul*, „The Numismatic Chronicle” 1999, 159, s. 153, który dopuszczał obie możliwości.

⁴¹ S. Scheers, *op. cit.*, s. 113.

⁴² B. Cunliffe, *Greeks, Romans & Barbarians: Spheres on Interaction*, London 1988, s. 130–131, 133; N. Roymans, *Tribal Societies in Northern Gaul: An Anthropological Perspective*, Amsterdam 1990, s. 147–153; C. Haselgrove, *op. cit.*, s. 149–162. Nie było to równoznaczne z monetyzacją Belgiki, która rozpoczęła się jeszcze przed przybyciem Cezara (E.M. Wightman, *op. cit.*, s. 18–21; N. Roymans, *op. cit.*, s. 147–166; E. Hermon, *Rome et la Gaule Transalpine avant César 125–59 av. J.-C.*, Napoli 1993, s. 291–294; C. Haselgrove, *op. cit.*, s. 120–149), choć nie dotyczyło to Atrebatów bądź dotyczyło jedynie w niewielkim zakresie; N. Roymans, *The north Belgic tribes in the 1st century B.C.: a historical-anthropological perspective*, w: *Roman and Native in the Low Countries: Spheres of Interaction* (British Archaeological Reports International Series, t. 184), red. R. Brandt, J. Slofstra, Oxford 1983, s. 55).

z wykorzystywania potencjału wojskowego jej mieszkańców, z wyjątkiem Remów i ich klientów. Ci jednak dobrowolnie podporządkowali się Cezarowi, czym ściągnęli na siebie wrogość pozostałych ludów, najeżdżających ich ziemie na przełomie 52 i 51 r.⁴³ Postawa Commiusa nie stanowiła wyjątku, ponieważ w 51 r. sposobił się wraz z Bellowakami do zaatakowania Suessionów, plemienia znajdującego się w stosunku podległości wobec Remów⁴⁴. Sugeruje to, że przymusowe związki Atrebatów z Rzymianami nie doprowadziły do powstania więzi z innymi klientami Cezara, a nawet wprost przeciwnie: to właśnie Remowie stali się z czasem celem Commiusa, a nie przeciwnicy prokonsula, z którym teoretycznie powinien współdziałać w ich zwalczaniu.

Jedyny pewny udział Atrebatów w walce u boku Rzymian nie miał większego znaczenia i – co szczególnie ważne – doszło do niego poza obszarem Galii. W ten sposób Commius nie naraził się sąsiednim społecznościom, pozostawiając sobie otwartą drogę do uczestnictwa w przyszłych antyrzymskich koalicjach.

Mowa o sytuacji z 55 r., gdy Commius najpierw został wzięty do niewoli przez Brytów, a następnie przekazany Cezarowi⁴⁵. Podczas jednego z ataków na rzymski obóz ok. 30 konnych wojowników atrebackich pod dowództwem króla wzięło udział w pościgu za rozbitymi oddziałami brytońskimi⁴⁶. Mimo triumfalnego tonu cechującego opis tego zdarzenia, Cezar dał do zrozumienia, że w rzeczywistości owa pogoń nie okazała się zbyt skuteczna (*Quos tanto spatio secuti quantum cursu et viribus efficere potuerunt*)⁴⁷, co było do przewidzenia, wzięwszy pod uwagę niewielką liczebność jazdy. Powstaje pytanie o jej zaangażowanie w walkę, tym bardziej że już w 58 r. prokonsul zetknął się ze zjawiskiem uchylania się od niej przez pomocniczą konnicę galijską⁴⁸. Można podejrzewać, że i Atrebaci bez większego zapału wykonywali rozkazy Cezara, zwłaszcza że nadmiernie agresywna postawa świty Commiusa mogłaby negatywnie odbić się na położeniu atrebackich emigrantów osiedlających się na południu Brytanii.

Podczas tłumienia powstania w Belgice w 53 r. jazda Atrebatów została wezwana przez Cezara, ale raczej dla ustabilizowania sytuacji, co pozwoliłoby na przerzucenie legionów na bardziej zagrożone tereny, niż dla

⁴³ Caes. *BGall.*, 7.90.5–6; Hirt. *BGall.*, 8.6.3; Oros., 6.11.12.

⁴⁴ Hirt. *BGall.*, 8.6.2.

⁴⁵ Caes. *BGall.*, 4.27.2–5.

⁴⁶ *Ibidem*, 4.35.1–3.

⁴⁷ *Ibidem*, 4.35.3.

⁴⁸ Wspomniana sytuacja dotyczyła konnicy eduańskiej dowodzonej przez Dumnorixa: *ibidem*, 1.18.10. Cf. Cass. Dio, 38.33.3.

bezpośredniego wykorzystania w walce. Prokonsul wspominał wyłącznie o powierzeniu Commiusowi zadania utrzymania porządku na ziemiach Menapiów (*Commius Atrebatem cum equitatu custodis loco in Menapiis relinquit*)⁴⁹. Trudno rozstrzygnąć, czy kierowała nim wiedza o sąsiedzkich konfliktach, pozwalająca domniemywać, że Atrebaci gorliwie wywiążą się z tego obowiązku, czy też między oboma plemionami panowały przyjazne stosunki, a pojawienie się Commiusa miało złagodzić nastroje wśród Menapiów. Pewną wskazówką mógłby być ich stosunek do idei powierzenia Commiusowi dowództwa w 52 r., ale w sporządzonym przez Cezara wykazie ludów galijskich, które wyraziły gotowość udzielenia wsparcia Vercingetorixowi, Menapiowie niestety nie zostali wymienieni⁵⁰.

Podobną rolę co Atrebaci spełnili cztery lata wcześniej Eduowie, którzy wprowadzili nadciągający na granicę z Bellowakami, ale nie doszło między nimi do zbrojnej konfrontacji, tym mniej prawdopodobnej, że oba plemiona łączyły więzy przyjaźni⁵¹.

Inna sprawa, że Cezar musiał mieć świadomość, iż Atrebaci nie stanowią regionalnej potęgi militarnej. Pod względem liczebności sił zbrojnych ustępowali nawet Morynom, będącym formalnie ich klientami⁵². Wykorzystanie wojowników atrebackich poza Galią Belgijską naraziłoby ich ziemie na najazdy, podobnie jak wysokie straty poniesione podczas którejś z kampanii. Pozbawiłoby to Commiusa kluczowej z punktu widzenia Cezara możliwości zabezpieczenia północnej granicy rzymskich wpływów, dlatego też lepszym rozwiązaniem było wykorzystywanie posiłków dostarczanych przez Remów. Na swoisty paradoks zakrawa więc, że to, co w normalnych warunkach działałoby na niekorzyść Atrebatów, pod zwierzchnością Rzymu stało się ich atutem, pozwalającym oszczędzać krew wojowników (podczas gdy część sąsiadów została znacząco osłabiona w wyniku powtarzających się starć z okupantem), a jednocześnie nie angażować się w większość przedsięwzięć militarnych Cezara.

Belgowie uchodzili w oczach prokonsula za najdzielniejszą grupę ludów zamieszkujących Galię⁵³, co przynajmniej do pewnego stopnia mogło rekompensować niską liczebność tamtejszych populacji. Jednym z najważniejszych przymiotów pozwalających arystokratom sięgnąć po

⁴⁹ Caes. *BGall.*, 6.6.4.

⁵⁰ *Ibidem*, 7.75.2–5.

⁵¹ *Ibidem*, 2.5.3–4, 2.10.5, 2.13.1–3, 2.14.1–2, 2.16.1–6. Cf. Cass. Dio, 39.2.1.

⁵² Caes. *BGall.*, 2.4.9–10, 7.75.3. Przy okazji prowadzi to do pytania o formę realizowania tej klienteli, ponieważ w 52 r. Morynowie zostali przez Cezara wymienieni osobno, a nie jako lud zależny od Atrebatów. Wobec milczenia źródeł wszelkie rozważania na ten temat nie wykraczałyby jednak poza niemożliwe do udowodnienia spekulacje.

⁵³ *Ibidem*, 1.1.3.

władzę były dokonania wojenne, co musiało odnosić się także do Commiusa⁵⁴. Być może większość z nich stała się jego udziałem jeszcze przed rozpoczęciem rzymskiego podboju Galii, ale w 51 r. w pełni udowodnił, że nieprzypadkowo sprawuje funkcję króla. W ostatnim odnotowanym w źródłach pojedynku stoczonym przez Rzymianina w okresie republikańskim ówczesny prefekt jazdy Caius Volusenus Quadratus został pokonany przez Commiusa, który ciężko ranił go włócznią (*lancea*)⁵⁵, przeszywając mu biodro⁵⁶. W ten sposób władca Atrebatów publicznie dowiódł swojej odwagi, sprawności jeździeckiej i biegłości w postęgowaniu się bronią.

Porównując narrację Cezara i Hirtiusa, wyraźnie widać, że pierwszy z wymienionych odnosił się do Commiusa z głębokim szacunkiem⁵⁷, nie czyniąc mu nawet zarzutu złamania *fides* z powodu przystąpienia do powstania Vercingetorixa⁵⁸. Dla odmiany Hirtius, który prawdopodobnie nie miał okazji bliżej poznać króla Atrebatów, nie przejął manieri literackiej zwierznika i streścił wypadki rozgrywające się z udziałem Commiusa w sposób pozbawiony osobistego zabarwienia⁵⁹. Uczciwie wspominał jednak o podstępie zastosowanym przez legata Titusa Labienusa, który podjął nieudaną próbę zamordowania monarchy pod pozorem pertraktacji⁶⁰. Było to jawne złamanie zasady nietykalności stron uczestniczących w spotkaniu, stawiające Labienusa i wykonującego jego

⁵⁴ L. Rawlings, *Caesar's Portrayal of Gauls as Warriors*, w: *Julius Caesar as Artful Reporter: The War Commentaries as Political Instruments*, red. K. Welch, A. Powell, Swansea 1998, s. 184; A. Deyber, *op. cit.*, s. 240. Cassius Dio (40.42.1) utrzymywał, że w 51 r. Commius stoczył z Rzymianami dwie nierozstrzygnięte bitwy kawaleryjskie, ulegając dopiero za trzecim razem, gdy główny ciężar walki spoczął na barkach piechoty. Nie wiadomo jednak, czy nie przypisał Commiusowi udziału w tych starciach wyłącznie na podstawie błędnego przekonania, że powierzono mu dowództwo wszystkich powstańców belgijskich.

⁵⁵ Na temat prawdopodobieństwa identyfikacji *lancea* jako ciężkiej włóczni kawaleryjskiej: M.N. Faszczka, *Antyczne terminy stosowane na określenie celtyckiej broni drzewcowej*, w: *Celtica. Studia z dziejów Celtów*, t. 1, red. D. Waszak, Kalisz-Oświęcim 2013, s. 60–62.

⁵⁶ Hirt. *BGall.*, 8.48.6.

⁵⁷ W szczególności: Caes. *BGall.*, 4.21.7–8.

⁵⁸ *Ibidem*, 7.76.1–2.

⁵⁹ J. Barlow, *Noble Gauls and Their Other in Caesar's Propaganda*, w: *Julius*, s. 147, 156.

⁶⁰ Hirt. *BGall.*, 8.23.3–6. Odmienna tradycja historiograficzna eksponuje nieudaną zasadzkę przygotowaną przez Commiusa na Labienusa, przez co ten miałby paść wobec atrebackiego króla rządzą zemsty (Cass. Dio, 40.43.2). Źródłem niejasności dotyczących tego zdarzenia było najprawdopodobniej pominięcie go w raportach składanych Cezarowi i odtworzenie jego przebiegu wyłącznie na podstawie relacji ustnych (M. Rambaud, *L'art de la deformation historique dans les Commentaires de César*, Paris 1953, s. 78 przyp. 125). Cezar całkowicie pominął ów epizod w VII księdze *Commentarii*, a jego wyeksponowanie przez Hirtiusa mogło wynikać z przejścia Labienusa na stronę Pompejusza Wielkiego. Tak:

rozkazy Volusenusa Quadratusa w jak najgorszym świetle. Aby dopełnić kontrastu, Commius zemścił się na tym ostatnim, stoczywszy z nim zwycięski pojedynek, a nie poprzez skrytobójstwo.

Uznanie, jakie Commius zdobył jako wojownik, przekładało się na jego pozycję negocjacyjną w świecie galijskim. Właśnie to stanowiło jego największy atut, który starał się wykorzystywać Cezar. Być może był to dodatkowy powód, dla którego Commius nie zwykł walczyć w armii prokonsula – jako mediator musiał budzić zaufanie obu stron, co wymagało zachowania choćby namiastki neutralności.

Z lektury *Commentarii* można wywnioskować, że najlepsze relacje łączyły Commiusa z Bellowakami. W 52 r. zdołał uzyskać ich wsparcie dla oblężonej załogi Alezji⁶¹ – podjęcie się tego zadania i jego skuteczna realizacja sugerują, że już wcześniej dochodziło między nimi do różnych form współpracy. Rok później, wraz z bellowackim władcą Correusem, Commius zorganizował najazd na ziemię Suessionów, przyprowadzając zza Renu oddział ok. 500 konnych Germanów. Zostali oni wykorzystani do walki z Rzymianami, znacząco podnosząc morale koalicjantów⁶².

Trudno wskazać precyzyjną datę zbliżenia politycznego Atrebatów i Bellowaków. Cezar i Hirtius pisali wyłącznie o ich wspólnych inicjatywach militarnych, nie wspominając o czasach sprzed 52 r. Podczas pierwszej wyprawy Cezara na Belgię w 57 r. Bellowakom nie dane było stanąć do walki z Rzymianami w ramach szeroko zakrojonej koalicji plemiennej, ponieważ wcześniej zostali zmuszeni do kapitulacji⁶³. W latach 54–53 nie wzięli udziału w lokalnym powstaniu, najwyraźniej przyjmując – podobnie jak Atrebaci – pozycję czujnego obserwatora. Istnieją jednak przesłanki pozwalające przypuszczać, że zarówno Atrebaci, jak i Bellowakowie byli częścią szerszego układu politycznego, w którym decydującą rolę odegrali najstarsi galijscy sojusznicy Cezara – Eduowie.

Poszukując odpowiedzi na pytanie, dlaczego Commius został nominowany na nowego króla Atrebatów, a jednocześnie z czego wynikał jego stosunkowo duży zakres swobody, warto ponownie zwrócić uwagę na wątek Bellowaków. Cezar przekazał istotną informację o ich bliskich związkach z Eduami⁶⁴, a przecież i Atrebaci od bliżej nieznanego mo-

F.F. Abbott, *Titus Labienus*, „The Classical Journal” 1917, 13, 1, s. 9–10; I. McDougall, *Dio and his Sources for Caesar's Campaign in Gaul*, „Latomus” 1991, 50, 3, s. 627.

⁶¹ Caes. *BGall.*, 7.75.5.

⁶² Hirt. *BGall.*, 8.6.2, 8.7.5, 8.10.4. W uproszczonej wersji opisu tych zdarzeń to Commius miał być jedynym wodzem, i to wszystkich Belgów zaangażowanych w powstanie: Cass. Dio, 40.42.1.

⁶³ Caes. *BGall.*, 2.14–15.

⁶⁴ *Ibidem*, 2.14.1–2.

mentu nawiązali współpracę z tym plemieniem belgijskim. W 52 r. dwa stanowiska dowódcze przypadły Eduom: Viridomarusowi i Epedorixowi, podczas gdy trzecie powierzono Commiusowi⁶⁵. Tak znaczne uprzywilejowanie Eduów wynikało z ich niebagatelnego potencjału, ale i siły oddziaływania wieści o porzuceniu przez nich sprawy Cezara⁶⁶. Przyjęcie założeń o nawiązaniu stosunków atrebacko-eduańskich dopiero w 52 r. wydaje się niemożliwe do obrony, szczególnie wobec bliskich kontaktów obu ludów z Bellowakami. Czy Commius został zatem królem Atrebatów przy poparciu Eduów, którzy zaręczyli za jego lojalność? Czy optowali również za jego symbolicznym wywyższeniem w 52 r., zapewniając sobie w ten sposób większość w kolegium dowódczym?

W tym kontekście niepozobawiona znaczenia jest też kolejna obserwacja: Commius formalnie przystąpił do powstania Vercingetorixa równocześnie z Eduami⁶⁷. Nie sposób zlekceważyć tych przesłanek i nawet jeśli Eduowie nie odegrali decydującej roli w powierzeniu Commiusowi władzy monarszej, to na późniejszym etapie mogli gwarantować jego wierność. Między poddaniem się Belgów w 57 r. a wybuchem ogólnogalijskiej insurekcji w 52 r. żadne z wymienionych plemion nie podjęło działań, które naruszyłyby interesy któregokolwiek z nich. Co więcej, to Eduowie zaręczyli przed Cezarem za szczerość pokojowych intencji Bellowaków⁶⁸. Czy stopniowy wzrost znaczenia Commiusa był zatem efektem uprzywilejowanego statusu Eduów w relacjach z prokonsulem? Zasygnalizowanie tego problemu rzuca dodatkowe światło na możliwe przyczyny decyzji politycznych podejmowanych przez poszczególne plemiona, a jednocześnie na mniej oczywiste aspekty Cezariańskiej (a w rzeczywistości eduańskiej) dyplomacji prowadzonej w Galii.

Dominującej pozycji w układzie Eduowie–Atrebeci–Bellowakowie nie mogli przyjąć ci ostatni, nawet jeśli przypadła im rola „zwoznika” między Eduami i Atrebatami. Ich możliwości wpływania na posunięcia Cezara były minimalne, co wynikało m.in. z formy poddania się Rzymianom w 57 r. Cezar nie poświęcił zresztą w *Commentarii* zbyt wiele uwagi Bellowakom, co także ma swoją wymowę. Większe zainteresowanie wzbudzili dopiero u Hirtiusa, ale też w 52 r. ich siły doznały niewielkiego uszczerbku w efekcie podjęcia decyzji o samodzielnej obronie przed Rzymianami⁶⁹.

⁶⁵ *Ibidem*, 7.76.3.

⁶⁶ M.N. Faszczka, *Cezariańska okupacja ziem Eduów i Sekwanów w latach 58–51 p.n.e. Przebieg i strategię oporu*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2022, 23, 4, s. 58–60.

⁶⁷ *Caes. BGall.*, 7.75.2–5.

⁶⁸ *Ibidem*, 2.14.1–2.

⁶⁹ *Ibidem*, 7.75.5.

Poza możliwością wpływania na postawę Bellowaków Commius rządził najdalej wysuniętym na północ państwem klientelnym podległym Cezarowi, co było równoznaczne z koniecznością ochrony tamtejszej granicy. Wrogie działania mogły wyjść zarówno ze strony Menapiów (jak w 53 r.⁷⁰), jak i ludów germańskich (jak w 55 r., gdy Uzypetowie i Tenkterowie zajęli część ziem menapijskich⁷¹). Utrzymywanie wojska w gotowości nie wyczerpywało *spectrum* środków dostępnych Commiusowi. Co najmniej równie skuteczna mogła okazać się dyplomacja. W 51 r. król Atrebatów uszedł przed Rzymianami za Ren i był tam przez pewien czas ukrywany przez jedno z plemion germańskich⁷². Gdyby jego kontakty z Germanami ograniczały się wyłącznie do handlu i ewentualnego sprowadzania najemników, wówczas trudno byłoby wytłumaczyć taki kierunek ucieczki, szczególnie wobec ryzyka wydania go Cezarowi bądź uśmiercenia. Można z tego wyciągnąć wniosek o wcześniejszych kontaktach politycznych, a może nawet sojuszach, ponieważ w 51 r. Commius sprowadził zza Renu germańskie oddziały sprzymierzeńcze (*auxilia*)⁷³.

Ponadto wciągnięcie króla Atrebatów w swoją orbitę wpływów zapewniło Cezarowi większe pole manewru dotyczące Brytanii, jako że w 55 i 54 r. przeprowadził na wyspę dwie inwazje, w których Commius wziął bezpośredni udział⁷⁴. Osadnictwo atrebackie było cennym źródłem informacji na temat warunków naturalnych i ludów zamieszkujących Brytanię, w związku z czym można swobodnie założyć, że prokonsul zwrócił się do Commiusa z prośbą o ich udostępnienie. Powyżej była już mowa o wysłaniu go przez Cezara z misją przeciągnięcia Brytów na stronę Rzymian, co zakończyło się niepowodzeniem wobec wzięcia go do niewoli⁷⁵. Nie wydaje się, aby doszło do tego w gwałtownych okolicznościach, ponieważ plany Cezara kolidowały zarówno z interesami plemion południowobrytońskich, jak i samego Commiusa. Gdyby wódz rzymski roztoczył kontrolę nad wyspą, uniemożliwiłoby to ściąganie stamtąd posiłków⁷⁶, tak samo jak zamknęłoby drogę ucieczki przeciwnikom rzymskiego panowania⁷⁷. Utrzymanie niepodległego państwa Atrebatów, choćby w Brytanii, leżało w żywotnym interesie Commiusa, który nie mógł być przecie-

⁷⁰ *Ibidem*, 6.2–6. O roli odegranej wówczas przez Atrebatów: *ibidem*, 6.6.4.

⁷¹ *Ibidem*, 4.4.1–3. Odmienną, mniej prawdopodobną wersję przekazał Cassius Dio (39.41.1), który utrzymywał, że doszło jedynie do najazdu na ziemie Trewerów.

⁷² Hirt. *BGall.*, 8.21.1–2.

⁷³ *Ibidem*, 8.7.5, 8.10.4.

⁷⁴ Caes. *BGall.*, 4.21.7, 4.27.2, 4.35.1, 5.22.3, 7.76.1.

⁷⁵ *Ibidem*, 4.27.2–4.

⁷⁶ *Ibidem*, 4.20.1–2.

⁷⁷ O takim zjawisku Cezar wspominał już odnośnie do 57 r. (*ibidem*, 2.14.1–2).

pewien najbliższej przyszłości. Na dodatek skrzywdzenie go przez Brytów byłoby równoznaczne z wypowiedzeniem wojny osadnikom atrebackim, co nie służyłoby wówczas żadnemu z podmiotów.

Przekonanie Cezara o wpływach Commiusa wśród wyspiarzy nie było przesadzone⁷⁸, czego dowiódł przebieg wypadków z 54 r. Król Katuwellaunów imieniem Cassivellaunus właśnie do niego zwrócił się z propozycją pośredniczenia w zawarciu pokoju z Rzymianami⁷⁹. Udało mu się to uzyskać bez większych przeszkód, co dodatkowo musiało wzmocnić jego pozycję po drugiej stronie kanału La Manche. Okazało się to dla niego zbawienne po stłumieniu powstania Vercingetorixa i spacyfikowaniu Galii Belgijskiej w 51 r., ponieważ to właśnie Brytania stała się jego nową ojczyzną. Być może jednym z argumentów przemawiających za wyborem Commiusa na pośrednika było dla Cassivellaunusa galijskie pochodzenie Katuwellaunów, najprawdopodobniej wywodzących się do Katalaunów zamieszkujących obszar współczesnej francuskiej gminy Châlons-en-Champagne⁸⁰.

ZAKOŃCZENIE

Commius pozostawał częścią Cezariańskiego systemu klientelnego w latach 57–52, po czym wraz z Atrebatami przystąpił do powstania Vercingetorixa. Porażka zrywu oznaczała *de facto* kres jego rządów, choć wraz z Bellowakami kontynuował opór przeciwko Rzymianom w 51 r. Następnie podjął decyzję o dołączeniu do pobratymców w Brytanii. Nie wiele brakowało, a wpadłby w ręce pogoni wysłanej przez Cezara. Już po zaokrętowaniu uciekinierów rozpoczął się przyływ, który sprawił, że statki nie mogły odbić od brzegu. Commius rozkazał postawić żagle, co zmyliło pościg i uratowało mu życie⁸¹. Król Atrebatów po raz ostatni na galijskiej ziemi potwierdził sławę wojownika, tym razem zwyciężając wroga przy pomocy podstęp.

Dalsza część jego losów była już związana z dziejami brytońskiego odłamu Atrebatów, na czele którego stanął wkrótce po przybyciu. Zdobyta przez niego pozycja okazała się na tyle silna, że jego następcy zamieszczała na monetach łaciński napis COM[MI] F[ILIVS] (syn Commiusa), upatrując legitymizacji sprawowanej władzy w związkach rodzinnych

⁷⁸ *Ibidem*, 4.21.7.

⁷⁹ *Ibidem*, 5.22.3.

⁸⁰ V. Kruta, *op. cit.*, s. 526; S. Fichtl, *op. cit.*, s. 59–60; F. Régnier, J.-P. Drouin, *op. cit.*, s. 302–304.

⁸¹ *Front. Str.*, 2.13.11.

z wielkim poprzednikiem⁸². Na ironię zakrawa fakt, że władcą, który zapewnił Rzymianom pretekst do dokonania inwazji na Brytanię w 43 r. po Chr., był Verica (Berikos), potomek Commiusa⁸³.

Analiza przypadku Commiusa prowadzi do kilku interesujących wniosków, z których najważniejszym jest odejście od wizji ścisłego podporządkowania podbitych Galów woli Cezara. Król Atrebatów z pewnością nie był bezwolnym narzędziem w rękach prokonsula, a ich relacje najlepiej oddaje stwierdzenie o wymianie korzyści płynących z nie całkiem dobrowolnej współpracy z Rzymianami. Silniejszym podmiotem w tym układzie był niewątpliwie Cezar, który jednak nie miał możliwości stałego nadzorowania poczynań Commiusa. Wymagało to obdarzenia go zaufaniem i pozostawienia sporego zakresu swobody, za które ten przez szereg lat odpłacał się wiernością, nie rezygnując przy tym z dążenia do osiągnięcia własnych celów.

Casus Commiusa pokazuje ponadto, że podczas podboju Galii Cezar musiał korzystać ze wsparcia dyplomatycznego lokalnych władców i urzędników, a nawet naczelników rodowych. Tymczasem częstokroć odmawia się im sprawczości, dając tym samym wyraz wyobrażeniu o całkowitej dominacji Rzymu. Głęboki kryzys narzuconego Galom zwierzchnictwa, który nastąpił w wyniku powstania Vercingetorixa, dobitnie dowodzi, na jak kruchych podstawach było oparte władztwo Cezara. Dlatego właśnie Commiusa i jemu podobnych lepiej charakteryzować jako grupę (grupy) współdziałania niż klientów politycznych w klasycznym tego słowa rozumieniu.

Z Cezariańskiej narracji wyłania się obraz zręcznego przywódcy, który potrafił wykorzystać porażkę poniesioną przez Atrebatów w 57 r. do wzmocnienia ich pozycji na forum międzyplemiennym. Dowodzi tego wybór Commiusa na jednego z czterech wodzów odsieczy w 52 r. Czy dokonał tego samodzielnie, czy dzięki wsparciu Eduów pozostaje nie wiadomą, co jednak nie zmienia istoty konkluzji. Jednocześnie Commius kładł solidne podwaliny pod ustanowienie nowej dynastii, czego – wbrew pierwotnym zamiarom – udało mu się dokonać dopiero w Brytanii.

Autorytet militarny Commiusa nie przekładał się na jego zaangażowanie wojenne po stronie Rzymu. Wprost przeciwnie, do 52 r. występował raczej w roli pośrednika dyplomatycznego. W roli dowódcy występuje głównie w opisach odnoszących się do 52 i 51 r., ze zmiennym powodzeniem walcząc przeciwko Cezarowi. Jego najbardziej spektakularnym sukcesem było pokonanie w pojedynku Volusenusza Quadratusa, co nie miało żadnego znaczenia dla losów kampanii 51 r. Jeśli jednak

⁸² M.N. Faszczka, *Powstanie*, s. 12–25.

⁸³ Suet. *Claud.*, 17.1; Cass. Dio, 60.19.1.

wziąć pod uwagę mechanizmy budowania prestiżu w społecznościach galijskich, indywidualne dokonania na polu bitwy mogły przyczynić się do dodatkowego wzmocnienia powagi Commiusa, podobnie jak osiągnięcia dyplomatyczne. Do tego mógł uchodzić w oczach współplemieńców za tego, który podjął otwartą konfrontację z Cezarem, zdołał zachować życie i stanął na czele jednego z najbardziej znaczących królestw południowej Brytanii. Sprawia to, że pochlebna opinia wyrażona na jego temat przez prokonsula nie wydaje się przesadzona, znajdując potwierdzenie w osiągnięciach Commiusa.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Printed sources (Źródła drukowane)

- Caesar C. Iulius, *Commentarii rerum gestarum*, t. 1, *Bellum Gallicum*, red. O. Seel, Leipzig 1977.
- Dio Cassius, *Roman History*, t. 3, *Books 36–40*, red. i tłum. E. Cary, Cambridge 1914.
- Dio Cassius, *Roman History*, t. 7, *Books 56–60*, red. i tłum. E. Cary, Cambridge 1924.
- Florus L. Anneus, *Epitome de Tito Livio bellorum omnium annorum DCC libri II*, red. O. Rossbach, Lipsiae 1896.
- Frontinus Sex. Iulius, *Strategemata*, red. R.I. Ireland, Leipzig 1990.
- Livius T., *Ab Urbe condita*, t. 4, *Libri XLI–XLV. Periochae omnium librorum. Fragmenta oxyrhynchi reperta. Iulii Obsequentis prodigiorum liber*, red. O. Rossbach, Leipzig 1959.
- Orosius P., *Seven Books of History against the Pagans*, red. i tłum. A.T. Fear, Liverpool 2010.
- Plutarchus, *Vitae parallelae: Alexander et Caesar*, red. K. Ziegler, H. Gärtner, Leipzig 1994.
- Strabo, *Geography*, t. 2, *Books 3–5*, red. i tłum. H.L. Jones, Cambridge MA 1923.
- Suetonius C. Tranquillus, *Divus Iulius*, w: *Opera*, t. 1, *De vita caesarum libri VIII*, red. M. Ihm, Leipzig 1958.
- Suetonius C. Tranquillus, *Divus Claudius*, w: *Opera*, t. 1, *De vita caesarum libri VIII*, red. M. Ihm, Leipzig 1958.

Studies (Opracowania)

- Abbott F.F., *Titus Labienus*, „The Classical Journal” 1917, 13, 1.
- Barlow J., *Noble Gauls and Their Other in Caesar’s Propaganda*, w: *Julius Caesar as Artful Reporter: The War Commentaries as Political Instruments*, red. K. Welch, A. Powell, Swansea 1998.
- Brunaux J.-L., *Les Gaulois*, Paris 2005.
- Champion T., *Power, politics and status*, w: *The Celtic World*, red. M.J. Green, London–New York 1995.
- Creighton J., *Coins and Power in Late Iron Age Britain*, Cambridge 2000.
- Creighton J., *Links between the classical imagery in post-Caesarian Belgica and the rest of the Roman world*, w: *Die Kelten und Rom. Neue numismatische Forschungen*, red. J. Metzler, D. Wigg-Wolf, Mainz am Rhein 2005.
- Cunliffe B., *Greeks, Romans & Barbarians: Spheres on Interaction*, London 1988.
- Cunliffe B., *Iron Age Communities in Britain: An Account of England, Scotland and Wales from the Seventh Century BC until the Roman Conquest*, wyd. 4, London–New York 2005.

- Delamarre X., *Dictionnaire de la langue gauloise. Une approche linguistique du vieux-celtique continental*, wyd. 2, Paris 2003.
- Deyber A., *Les Gaulois en guerre. Stratégies, tactiques et techniques. Essai d'histoire militaire (IIe–Ier siècles av. J.-C.)*, Paris 2009.
- Dobesch G., *Einige Beobachtungen zu Politik und Tod des Haeduers Diviciacus und seines Bruders Dumnorix*, „Tyche” 2004, 19.
- Faszczka M.N., *Antyczne terminy stosowane na określenie celtyckiej broni drzewcowej*, w: *Celtica. Studia z dziejów Celtów*, t. 1, red. D. Waszak, Kalisz–Oświęcim 2013.
- Faszczka M.N., *Atak Galów na kolumnę wojsk Cezara w 52 roku przed Chr. Przykład niekompetencji dowódczej czy... konieczność?*, w: *Przełomowe momenty wojen w świetle faktów i tradycji. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej (Homo Militans, t. 10)*, red. A. Niewiński, Oświęcim 2021.
- Faszczka M.N., *Cezariańska okupacja ziem Eduów i Sekwanów w latach 58–51 p.n.e. Przebieg i strategię oporu*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2022, 23, 4.
- Faszczka M.N., *Powstanie i upadek brytońskiego królestwa Atrebatów*, w: *Celtica. Studia z dziejów Celtów*, t. 3, red. D. Waszak, Kalisz–Warszawa 2015.
- Fichtl S., *Les peuples gaulois IIIe–Ier siècles av. J.-C.*, Paris 2004.
- Frere S., *Britannia: A History of Roman Britain*, wyd. 3, London–New York 1987.
- Goudineau C., *César et la Gaule*, Paris 2000.
- Harmand J., *Une composante scientifique du Corpus Caesarianum: le portrait de la Gaule dans le De Bello Gallico I–VII*, w: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, t. 1.3, red. H. Temporini, Berlin–New York 1973.
- Haselgrove C., *The Development of Iron Age Coinage in Belgic Gaul*, „The Numismatic Chronicle” 1999, 159.
- Hermon E., *Rome et la Gaule Transalpine avant César 125–59 av. J.-C.*, Napoli 1993.
- Hill J.D., *The dynamics of social change in Later Iron Age: eastern and south-eastern England c. 300 BC–AD 43*, w: *The Later Iron Age in Britain and beyond*, red. C. Haselgrove, T. Moore, Oxford 2017.
- Jullian C., *Histoire de la Gaule*, t. 2, *La Gaule indépendante*, Paris 1908.
- Kruta V., *Les Celtes. Histoire et dictionnaire*, Paris 2000.
- Lewuillon S., *Histoire, société et lutte des classes en Gaule: Une féodalité à la fin de la république et au début de l'empire*, w: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, t. 2.4, red. H. Temporini, Berlin–New York 1975.
- McDougall I., *Dio and his Sources for Caesar's Campaign in Gaul*, „Latomus” 1991, 50, 3. *Oxford Classical Dictionary*, red. S. Hornblower, A. Spawforth, E. Eidinow, wyd. 4, Oxford–New York 2012.
- Rambaud M., *L'art. de la deformation historique dans les Commentaires de César*, Paris 1953.
- Rawlings L., *Caesar's Portrayal of Gauls as Warriors*, w: *Julius Caesar as Artful Reporter: The War Commentaries as Political Instruments*, red. K. Welch, A. Powell, Swansea 1998.
- Régnier F., Drouin J.-P., *Les Peuples fondateurs à l'origine de la Gaule*, Fouenant 2012.
- Roymans N., *The north Belgic tribes in the 1st century B.C.: a historical-anthropological perspective*, w: *Roman and Native in the Low Countries: Spheres of Interaction (British Archaeological Reports International Series, t. 184)*, red. R. Brandt, J. Slofstra, Oxford 1983.
- Roymans N., *Tribal Societies in Northern Gaul: An Anthropological Perspective*, Amsterdam 1990.
- Scheers S., *Traité de numismatique Celtique*, t. 2, *La Gaule Belgique*, Paris 1977.
- Wightman E.M., *Gallia Belgica*, Berkeley–Los Angeles 1985.

NOTA O AUTORZE

Michał Norbert Faszczka – historyk starożytności, doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się na dziejach republikańskiego i wczesnocesarskiego Rzymu, społeczności zachodniego Barbaricum oraz historii historiografii.

ABOUT THE AUTHOR

Michał Norbert Faszczka – historian of antiquity, doctor of humanities, assistant professor at the Institute of History of the Silesian University in Katowice. His research interests focus on the history of republican and early imperial Rome, the communities of Western Barbaricum and the history of historiography.